

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

КУРСОВА РОБОТА
галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки"
спеціальність 054 "Соціологія"

з теми

ЗВ'ЯЗОК КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ ТА РІВНЯ АКАДЕМІЧНОЇ
УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ НАУКМА

Виконав студент 3 р.н.:

Стольнікович Михайло

Олександрович

Науковий керівник:

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології

Осипчук Анна Дмитрівна

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ.....	5
1.1 Концептуалізація поняття культурний капітал.....	5
1.2 Підходи до дослідження ролі культурного капіталу у відтворенні нерівності в освіті.....	8
1.3 Підходи до операціоналізації поняття культурний капітал.....	10
РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ТА АКАДЕМІЧНА УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТСТВА НАУКМА.....	15
2.1 Дизайн дослідження зв'язку культурного капіталу та академічної успішності.....	15
2.2 Регресійний аналіз зв'язку між культурним капіталом та академічною успішністю студентів(-ок).....	16
ВИСНОВКИ.....	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25
Додаток А.....	27

ВСТУП

Освіта є однією з основних соціальних інституцій в нашому суспільстві та має контраверсійні функції щодо соціальної нерівності. Хоча вища освіта відкриває нові шляхи для міжгенераційної соціальної мобільності, також вона відтворює існуючу систему нерівності. До другої половини ХХ століття вища освіта не була широкодоступною і до неї мали доступ тільки привілейовані класи суспільства. Ті хто не мали змоги отримати вищу освіту в результаті не могли підвищити своє положення у структурі соціальної стратифікації. Але у наш час вища освіта є набагато більш доступною та масовою, проте університетський диплом все одно не гарантує висхідної мобільності. Також актуальність роботи зумовлена тим, що академічна успішність та продуктивне засвоєння необхідних кваліфікацій в університеті є чинниками працевлаштування після отримання університетського диплому. Далеко не всі випускники ВНЗ працюють за спеціальністю, це підтверджують дані ESS 2012 року, за якими серед населення України віком 24-39 років вищу освіту мають 40%, але лише 32,2% є так званими «білими комірцями», тобто займають посади, які вимагають наявності вищої освіти. Однією з причин може бути те, що студенти з різним класовим походженням можуть бути соціалізованими в різних умовах та мати відмінні цінності, культурні смаки та звички. Оскільки університет може вважатись інституцією яка репродукує культуру панівних класів, то люди, які не є залученими до «високої культури» і потрапляють у чуже для них культурне середовище, можуть стикатися з додатковими труднощами в процесі навчання. Проте беручи до уваги постсоціалістичний контекст, у якому існує як українське суспільство в цілому, так і українська система освіти зокрема, постає питання чи існує зв'язок між культурним капіталом індивіда з успішністю його навчання у закладі вищої освіти?

Об'єктом дослідження є культурний капітал студентства НаУКМА 1-4 років навчання, а **предметом** є зв'язок культурного капіталу з академічною успішністю студентства НаУКМА 1-4 років навчання.

Метою дослідження є визначити зв'язок між культурним капіталом студентства НаУКМА та рівнем їх академічної успішності.

Відповідно, **завдання дослідження** є такими:

1. Концептуалізувати поняття культурний капітал;
2. Визначити основні теоретичні підходи до дослідження ролі культурного капіталу в процесі відтворення нерівності в освіті;
3. Операціоналізувати поняття культурний капітал;
4. Визначити рівень зв'язку між культурним капіталом та академічною успішністю студентства НаУКМА.

Також на основі теоретичного розділу роботи було висунуто такі **гіпотези**:

1. Студенти з високим рівнем культурного капіталу в мають вищий рівень академічної успішності;
2. Студенти з низьким рівнем культурного капіталу частіше стикаються з упередженим ставленням у зі сторони викладачів;
3. Студенти з високим рівнем культурного капіталу більш схильні бути вмотивованими продовжувати навчання після отримання ступеню бакалавра.

Емпіричною базою дослідження було репрезентативне опитування студентства НаУКМА 1 – 4 років навчання за допомогою стохастичної вибірки ($n=288$, $N=3454$), яке було проведене з 24 лютого по 1 березня 2020 року методом інтернет-анкетування за допомогою сервісу Google Forms. Відбір одиниць спостереження здійснювався систематичним методом з кроком 12 зі списку студентів, який був наданий Студентським відділом кадрів. Респонс рейт склав 88,5% і було отримано 255 відповідей. Зібрані дані було проаналізовано за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ

1.1 Концептуалізація поняття культурний капітал

Поняття культурного капіталу вперше було введено П'єром Бурдьє та Жан-Клодом Пассроном у їх спільній роботі «The Inheritors: French Students and Their Relation to Culture» (Bourdieu & Passeron, 1979) для пояснення відмінностей у академічній успішності та досягненнях дітей у французькій системі освіти в 1960-х роках та вивчення її впливу на відтворення структури владних відносин між класовими спільнотами. Культурний капітал тут розуміється як культурні компетенції та знання культурних практик вищих класів (Bourdieu, 1977).

Таблиця 1.1 Три стани культурного капіталу (Bourdieu, 1986)

Інкорпорований (embodied) стан	Об'єктивований стан	Інституціоналізований стан
«у формі довготривалих диспозицій розуму та тіла» (Bourdieu, 1986), тобто у формі знань, смаків та звичок, які людина засвоює в процесі соціалізації та подальшого життя та	у формі матеріальних об'єктів високої культури у власності індивіда (наприклад книги, картини і т.д.) (Bourdieu, 1986).	«у формі академічних кваліфікацій» (Bourdieu, 1986), тобто у цьому стані культурний капітал виявляється у інституціонально визнаваних культурних досягненнях людини,

які дають їй можливість сприймати та розуміти високу культуру.		таких як наприклад диплом про вищу освіту.
--	--	--

Подальша розробка цього поняття була проведена у статті «The Forms of Capital», у якій Бурдьє розрізняє три стани культурного капіталу (Таблиця 1.1) (Bourdieu, 1986). Основним та базовим станом культурного капіталу Бурдьє визначає саме інкорпорований стан, адже він починає накопичуватись з самого раннього дитинства, а об'єктивований та інституціалізований стани культурного капіталу залежать від інкорпорованого (Bourdieu, 1986).

П. ДіМаджіо у дослідженні культурного капіталу та академічної успішності студентів старшої школи зазначає, що розуміння культурного капіталу, як такого, що передається від батьків недостатньо (DiMaggio, 1982), і поєднує теорію Бурдьє з концепцією статусних груп Вебера – спільнот, які мають спільні культурні риси, смаки та стилі життя. В результаті він пропонує розуміння культурного капіталу як «залученості до статусних культур» (на відміну від «членства у статусній групі») (DiMaggio, 1982), яке передбачає можливість для індивідів накопичувати «репертуар» компетенцій у культурних смаках різних статусних груп, що робить можливою соціальну мобільність для членів нижчих класів. Також він зазначає, що культурний капітал складається з установок (зацікавленості у специфічних видах культурної активності), практик та культурної компетентності і поінформованості.

Концепція культурного капіталу здобула розвиток в роботах Ламон та Ларо, які винесли це поняття за межі французького контексту та уточнили його, заповнивши теоретичні «прогалини» (Lamont & Lareau, 1988). Вони пропонують визначати культурний капітал як «залученість до поширеної, легітимної культури, яка складається з культурних сигналів вищого статусу (уподобань, паттернів сприйняття та поведінки і товарів), які використовуються для прямого або непрямого соціального або культурного виключення» (Lamont & Lareau, 1988). Тобто, на відміну від ДіМаджіо який

зазначав, що накопичення культурного капіталу може бути інструментом для досягнення соціальної мобільності (DiMaggio, 1982), вони акцентують свою увагу на тому, що культурний капітал є також інструментом відтворення та поглиблення наявної нерівності у суспільстві.

Важливим аспектом також є визначення форми культурного капіталу у відношенні до класової позиції індивіда. Бурдьє визначає схему культурної ієрархії за принципом протиставлення високої та масової культури, тобто опозицію між «благородними» патернами культурного споживання вищих класів та масовими, які притаманні представникам з низькими обсягами економічного та культурного капіталів (Bourdieu, 1984). Л. Скокова зазначає, що ця ієрархія виявилась такою, що не відповідає дійсності у наш час та соціальні позиції не завжди відповідають окремим стилям культурного споживання (Скокова, 2014). На противагу Бурдьє, Річард Петерсон на основі аналізу даних емпіричних досліджень запропонував концепцію «культурної всеїдності», яка полягає у тому, що освічені та заможні групи часто окрім залученості до високої культури також мають доволі широкі та різноманітні культурні смаки і практики, які виходять за її межі (Peterson, 1996).

М. Соколов, М. Сафонова та Г. Чернецька (2017) у своєму дослідженні російських студентів порівняли підходи Бурдьє та Петерсона та дійшли висновку, що концепція «культурної всеїдності» Петерсона краще пояснює конфігурацію культурних смаків студентів, адже у їх дослідженні не було знайдено доказів наявності «снобістської» тенденції до відмови від масової культури прихильниками високої культури і також тенденція до «культурної всеїдності» виявилась більш значимою, ніж схильність до бінарної опозиції між споживанням високої та масової культури (Соколов, Сафонова & Чернецкая, 2017). Але автори також зазначають, посилаючись на Хольта (1996), що у наш час представників вищого класу скоріше відрізняє не набір культурних продуктів, які вони споживають, а стиль цього споживання (представники вищих класів більше обговорюють, дискутують та

демонструють свої компетенції у мистецтві та здатність до його розуміння (Holt, 1996)).

Отже, надалі культурний капітал розглядатиметься відповідно до визначення Ламон і Ларо як «залученість до поширеної, легітимної культури, яка складається з культурних сигналів вищого статусу (уподобань, паттернів сприйняття та поведінки і товарів), які використовуються для прямого або непрямого соціального або культурного виключення» (Lamont & Lareau, 1988) та як такий, що набувається в процесі соціалізації та може бути набутий протягом подальшого життя індивіда.

1.2 Підходи до дослідження ролі культурного капіталу у відтворенні нерівності в освіті

Дослідження культурного капіталу з самого початку впровадження цього поняття було пов'язане з дослідженнями системи освіти, адже як вже було зазначено вище, це поняття було введено П'єром Бурдьє та Жан-Клодом Пассроном у роботі «The inheritors: French students and their relation to culture» (Bourdieu & Passeron, 1979). Започаткований у цій роботі підхід набув розвитку у подальших працях Бурдьє.

Його теорія соціального відтворення та культурного капіталу свідчить про те, що культура панівного класу передається через систему освіти, і успішність засвоєння знань учнем в процесі освіти залежить від культурного капіталу отриманого впродовж соціалізації в сім'ї, що у свою чергу залежить від класового положення та рівня освіти батьків (Bourdieu, 1977). Таким чином діти робітничого або незаможного походження, які з дитинства не були залучені до високої культури досягають менш високих результатів у процесі навчання, ніж діти з заможних та благородних сімей, які мають високий рівень культурного капіталу.

Також тематику ролі культурного капіталу в відтворенні нерівності в освіті досліджував ДіМаджіо. На відміну від Бурдьє, який вивчав

французьке суспільство, ДіМаджіо проводив свої дослідження серед учнів старших шкіл в США. Його результати показали, що залученість до статусної культури вищого класу має значимий позитивний ефект на оцінки учнів (особливо з англійської мови та історії, але на оцінки з математики вплив виявився слабшим) (DiMaggio, 1982). Також нещодавнє дослідження китайських студентів (Hu & Wu, 2019) показало, що абітурієнти з більшим обсягом культурного капіталу більш схильні обирати гуманітарні спеціальності та набагато менш схильні обирати природничі та технічні науки при вступі до університетів. Тобто існує не тільки вертикальна, а й горизонтальна стратифікація. Дослідження в інших суспільствах також демонструють, що студенти з більшим культурним капіталом та з забезпеченіших сімей не тільки більш схильні до освіти у гуманітарних науках, але й частіше продовжують навчання після отримання бакалаврського диплому, що дає переваги на ринку праці (Mullen, Goyette and Soares, 2003).

Нобл та Девіес виділяють чотири механізми виключення індивідів з низьким культурним капіталом з системи вищої освіти (Noble & Davies, 2009):

- Самоусунення (self-elimination) – студенти заздалегідь вбачають, що вони «не підходять» для системи вищої освіти, можуть дійти висновку, що це місце до якого вони «не належать»;
- Відсіювання (over-selection) – студенти намагаються, але не можуть подолати нестачу культурних «переваг» та не справляються з вступними іспитами в закладі освіти;
- Вилучення (relegation) – за цим механізмом індивіди не вбачають цінності у вищій освіті внаслідок неправильного сприйняття або нестачі інформації, і в результаті самі не мають бажання отримувати вищу освіту;

- Прямий відбір (direct selection) – явна упередженість співробітників/викладачів освітнього закладу у оцінці та ставленні до студентів.

Ці механізми дають розуміння того, з якими труднощами можуть стикатися студенти з непривілейованих сімей в процесі вступу до закладів вищої освіти та навчання у них.

1.3 Підходи до операціоналізації поняття культурний капітал

Оскільки концепція культурного капіталу Бурдьє дуже широка та не дуже добре піддається вимірюванню (Vryodines, 2007), існує великий спектр варіантів операціоналізації. ДіМаджіо (1982) в результаті свого дослідження учнів американських шкіл дійшов висновку, що культурний капітал є занадто комплексним поняттям і тому його недоречно вимірювати через одиничні індикатори (наприклад такі як освіта батьків, освітні досягнення або самооцінка залученості до культури). У своїй роботі він вимірював культурний капітал через частоту взаємодії індивіда з «високою» культурою в процесі соціалізації, але зазначив, що такий варіант операціоналізації не є ідеальним (DiMaggio, 1982). Подальші емпіричні дослідження вимірювали культурний капітал через компетентність та ознайомленість, тобто знання і залученість до культури вищого класу (Lamb, 1989, Sullivan, 2001). Де Грааф та ін. (2000) вимірювали культурний капітал через звички до читання та залученість до образотворчого мистецтва, архітектури і музики. У цих дослідженнях індикаторами культурного капіталу були відвідування місць та заходів, які пов'язані з «високою» культурою, ознайомленість з творами мистецтва та читання літератури і вони вимірювали культурний капітал одночасно у всіх його станах разом, не розділяючи на інкорпорований, інституціоналізований та об'єктивований.

Базуючись на дослідженнях Бурдьє, ДіМаджіо, де Граафа, Саллівана і Радаєва, російський дослідник Большаков у своїй роботі (2013) побудував детальну схему операціоналізації культурного капіталу для дослідження

відвідувачів московських театрів (Большаков, 2013). Він наводить окремі індикатори для культурного капіталу в інкорпорованому, об'єктивованому та інституціоналізованому станах. Ці індикатори наведено у Таблиці 1.3.1.

Таблиця 1.3.1 Операціоналізація культурного капіталу для опитування відвідувачів московських театрів (Большаков, 2013)

Культурний капітал		
Об'єктивований	Інкорпорований	Інституціоналізований
Способи проведення дозвілля	Суб'єктивна оцінка респондентом своєї здатності до розуміння сенсів (в творах мистецтва)	Рівень освіти
Частота відвідування культурних заходів та закладів	Суб'єктивна оцінка респондентом власного кругозору	Науковий ступінь
Характер праці	Середовище соціалізації	Престижність отриманої освіти
Об'єкти мистецтва у власності	Суб'єктивна оцінка респондентом рівня володіння іноземними мовами	Наявність власних публікацій
Сенси, які надаються	Культурна та мовна компетенція	
Теми спілкування з близькими		

Через обмеженість часових і матеріальних ресурсів та зфокусованість цього варіанту операціоналізації на відмінній від студентів 1 – 4 років

навчання соціальної категорії, його недоречно використовувати у даній роботі. Натомість, на основі наведених вище досліджень, було вирішено вимірювати культурний капітал через:

- Культурні звички та практики в процесі соціалізації (частота читання, занять образотворчим мистецтвом та музикою у дитинстві);
- Залученість до високої культури у дитинстві (частота відвідування театрів, художніх галерей і виставок та музичних заходів);
- Культурні компетенції (самооцінка компетентності у сфері літератури, музики та образотворчого мистецтва);
- Рівень освіти батьків.

Отже, існує два основних підходи до вивчення культурного капіталу. Концепція П'єра Бурдьє полягає у наявності бінарної опозиції між високою та масовою культурою і незалученість індивіда до високої культури є причиною його соціального та культурного виключення. Інша концепція, яку запропонував Річард Петерсон – концепція «культурної всеїдності» полягає у тому, що культурним капіталом є не виключно споживання продуктів та залученість до високої культури, а широкі смаки які перетинають усталені ієрархічні межі. Подальші дослідження також демонстрували що «культурна всеїдність» краще пояснює існуючий стан ієрархії культурних смаків в різних суспільствах. У роботі використовується визначення культурного капіталу, яке пропонують Ламон і Ларо: «залученість до поширеної, легітимної культури, яка складається з культурних сигналів вищого статусу (уподобань, паттернів сприйняття та поведінки і товарів), які використовуються для прямого або непрямого соціального або культурного виключення».

У дослідженнях відтворення нерівності в освіті різні дослідники вбачають вплив культурного капіталу на успішність та результативність навчання, горизонтальну стратифікацію, мотивацію учнів та студентів до (продовження) навчання і на ставлення до них зі сторони працівників закладів освіти. На основі цього було висунуто наступні гіпотези:

1. Студенти з низьким рівнем культурного капіталу в середньому мають нижчий академічний рейтинг;
2. Студенти з низьким рівнем культурного капіталу частіше стикаються з упередженим ставленням у оцінюванні зі сторони викладачів;
3. Студенти з високим рівнем культурного капіталу більш схильні бути вмотивованими продовжувати навчання після отримання бакалаврського диплому.

У різних дослідженнях визначалися такі індикатори культурного капіталу як частота взаємодії з високою культурою в процесі соціалізації,

обізнаність у ній та способи проведення дозвілля. Основною проблемою більшості досліджень було те, що вони проводились на вторинних даних великих опитувань і дослідникам доводилось використовувати наявні змінні, а не розробляти анкету виходячи з завдань свого дослідження. Це зумовлює різноманіття у підходах до вимірювання культурного капіталу та відсутність усталеної методології. В результаті на основі аналізу підходів до операціоналізації культурного капіталу у різних дослідженнях виокремлено низку індикаторів для його вимірювання, а саме: частота читання, занять образотворчим мистецтвом, музикою у дитинстві, частота відвідування театрів, художніх виставок, галерей, музичних заходів у дитинстві, самооцінка компетентності у сфері літератури, музики образотворчого мистецтва та рівень освіти обох батьків респондента(ки).

РОЗДІЛ 2

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ТА АКАДЕМІЧНА УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТСТВА НАУКМА

2.1 Дизайн дослідження зв'язку культурного капіталу та академічної успішності

Генеральною сукупністю дослідження було обрано студентів 1 – 4 років навчання, оскільки саме їх культурний капітал є об'єктом дослідження. На основі списку, який містив інформацію про всіх студентів, що на момент дослідження навчалися в НаУКМА, наданого Студентським відділом кадрів було визначено обсяг генеральної сукупності $N = 3454$. Довірча імовірність 0,9 та випадкова похибка 0,05 були обрані як задовільні і на основі цього було визначено обсяг вибірки $n = 252$. До вибірки було включено ще 35 респондентів (загальний обсяг $n = 288$) задля зменшення похибки у разі відмови деяких студентів від проходження опитування. Відбір одиниць спостереження зі списку генеральної сукупності (список студентів, наданий Студентським відділом кадрів НаУКМА) було здійснено систематичним методом з кроком відбору 12 (Паніна, 2007). Вибірка є репрезентативною для студентства НаУКМА 1-4 років навчання.

Для дослідження було обрано метод інтернет-опитування, оскільки всі студенти, що потрапили до вибірки мали доступ до інтернету і цей метод дозволив значно зменшити час, витрачений на процес збору даних і зробити опитування зручнішим для респондентів, оскільки вони могли відповісти на запитання анкети у будь-який вільний час, на відміну від методу особистого інтерв'ю (Паніотто & Харченко, 2017).

Анкета дослідження була створена у сервісі Google Forms, який було обрано через можливість побудови запитань анкети у різних форматах (закриті, відкриті, множинний вибір) та можливість експорту відповідей респондентів у форматі таблиці Excel. Анкета складалася з 19 запитань у трьох змістовних блоках (запитання про самооцінку успішності у навчанні, культурні практики та компетентність і соціально-демографічний блок) по 4, 9 та 6 запитання відповідно. Блок 2 базується на описаній вище концептуалізації та операціоналізації поняття культурного капіталу (див. розділ 1). Відкрите запитання про рейтинговий бал було винесено у останній блок та відмічене як необов'язкове до відповіді, оскільки воно могло бути сензитивним для деяких респондентів. Питання про освіту батьків також були відмічені як необов'язкові, оскільки існує імовірність, що респонденти(ки) можуть не мати одного або обох з батьків. Анкету дослідження наведено у Додатку А.

Опитування респондентів було проведено з 27 лютого по 21 березня 2020 року. Заздалегідь було знайдено контакти респондентів, які потрапили до вибіркової сукупності за допомогою їхніх старост та знайомих у студентській спільноті. Анкету було відправлено респондентам особистим повідомленням у месенджері Telegram. В результаті було отримано 255 відповідей, 33 респонденти відмовились або не відповіли на опитування. Таким чином, респонс-рейт склав 88,5%. При аналізі дані було зважено за факультетами.

2.2 Регресійний аналіз зв'язку між культурним капіталом та академічною успішністю студентів(-ок)

Студентів та студенток було опитано про їх культурні практики, залученість до мистецтва в дитинстві та їхню самооцінку культурної компетенції за 7-ми бальною шкалою, де 1 – дуже рідко, 7 – дуже часто. Середні значення та стандартні відхилення наведено у таблиці 2.2.1.

На основі цих змінних було побудовано індекс культурного капіталу, який являв собою середнє значення 9 змінних, які наведені у таблиці 2.2.1, що відповідають категоріям, які було наведено у Розділі 1.3, а саме:

- Залученість до високої культури в дитинстві – частота відвідування театрів, художніх галерей/виставок і музичних заходів в дитинстві
- Частота культурних практик в дитинстві – частота читання книг, занять образотворчим мистецтвом та занять музикою в дитинстві
- Самооцінка культурної компетентності – оцінка респондентами власної компетентності у сферах літератури, образотворчого мистецтва та музики.

Значення коефіцієнту альфа Кронбаха склало $\alpha = 0,81$, що свідчить про достатню узгодженість індикаторів.

Табл. 2.2.1 Середні значення індикаторів культурного капіталу

Назва змінної	Середнє значення	Стандартне відхилення
Відвідували театр в дитинстві	3,60	1,794
Відвідували художні галереї/виставки в дитинстві	3,57	1,766
Відвідували музичні заходи (концерти, філармонію і т.п.) в дитинстві	3,93	1,905
Читали книги в дитинстві	5,40	1,727
Займались образотворчим мистецтвом в дитинстві	4,75	2,027
Займались музикою (грали на музичних інструментах, танцювали, співали) в дитинстві	4,69	2,297
Самооцінка компетентності в літературі	4,70	1,435
Самооцінка компетентності в образотворчому мистецтві	3,73	1,662
Самооцінка компетентності в музиці	3,13	1,487
Індекс культурного капіталу	4,16	1,13
Альфа Кронбаха	0,81	

Для перевірки гіпотез було побудовано лінійні регресії. Незалежні змінні включали в себе (1) Індекс культурного капіталу та (2) рівень освіти батька респондентів(-ок). Рівень освіти матері був виключений з аналізу, оскільки ця змінна мала кореляцію з рівнем освіти батька ($r = 0,338$, $p \leq 0,01$) та призводила до мультиколінеарності (при виключенні освіти батька з моделі, не вдалося отримати статистично значимих результатів). Залежними змінними в аналізі були самооцінка успішності у навчанні студентів(-ок), самооцінка упередженого ставлення з боку викладачів, мотивація до продовження навчання після отримання ступеню бакалавру. Об'єктивну оцінку успішності – академічний рейтинг довелось виключити з аналізу, оскільки змінна мала надто багато пропущених відповідей. Результати регресійного аналізу наведено у таблиці 2.2.2.

Табл. 2.2.2 Результати регресійного аналізу. (1) Індекс культурного капіталу та (2) рівень освіти батька респондентів(-ок)

Залежна змінна	Коефіцієнти	1	2	R ₂	Статистична значущість моделі (за F критерієм)
Самооцінка успішності у навчанні	B	0,162	0,120	0,04	$p \leq 0,01$
	Стандартна помилка	0,063	0,069		
	Beta	0,160*	0,108		
Самооцінка упередженого ставлення з боку викладачів	B	-0,081	-0,004	0,004	$p > 0,05$
	Стандартна помилка	0,085	0,094		
	Beta	-0,06	-0,002		
Мотивація до продовження навчання після отримання ступеню бакалавра	B	-0,201	0,188	0,022	$p > 0,05$
	Стандартна помилка	0,110	0,120		
	Beta	-0,115	0,098		

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

Всі моделі було перевірено на відсутність автокореляції та гомоскедастичність. Автокореляція у всіх трьох моделях була відсутня ($d =$

2,61; $d = 1,91$; $d = 1,97$ відповідно). Регресії самооцінки упередженого ставлення з боку викладачів та мотивації до продовження навчання після отримання ступеню бакалавру виявились статистично незначущими, також коефіцієнти регресії виявились близькими до 0, а розподіл залишків не відповідав нормальному розподілу та демонстрував наявність гетероскедастичності, що у сукупності свідчить про відсутність зв'язку рівня культурного капіталу з упередженим ставленням до студента(-ки) та з мотивацією до продовження навчання. Виходячи з цього, гіпотези 2 та 3 було відкинуто. Натомість, регресія самооцінки успішності у навчанні виявилась статистично значущою, і з таблиці 2.2.2 можна побачити, що вплив культурного капіталу існує. Хоча, варто зауважити, що цей вплив є слабким (0,160) та коефіцієнт детермінації складає всього $R_2 = 0,04$. Таким чином, гіпотезу 1 про те що студенти з вищим рівнем культурного капіталу мають вищий рівень академічної успішності було підтверджено, хоча вплив культурного капіталу є слабким та, ймовірно, не основним чинником академічної успішності студентів(-ок).

Протягом подальшого аналізу було побудовано регресійну модель з рівнем мотивації до продовження навчання після отримання ступеню бакалавру в якості залежної змінної та індексом культурного капіталу і самооцінкою успішності у навчанні в якості незалежних змінних. Коефіцієнти регресії наведено у таблиці 2.2.3. Модель було перевірено на відсутність автокореляції, мультиколінеарності та гомоскедастичність.

Таблиця 2.2.3. Коефіцієнти регресії. (1) самооцінка успішності у навчанні, (2) індекс культурного капіталу

Залежна змінна	Коефіцієнти	1	2	R_2
Мотивація до продовження навчання після отримання ступеню бакалавру	В	0,6	-0,29	0,13
	Стандартна помилка	0,1	0,1	
	Beta	0,345**	-0,167*	

* $p \leq 0,01$

** $p \leq 0,001$

Наведені вище дані свідчать про те, що незалежні змінні пояснюють 13% дисперсії залежної змінної. Те, що при зменшенні індексу культурного капіталу та збільшенні рівня самооцінки успішності у навчанні збільшується мотивація студента(-ки) до продовження освіти стало неочікуваним результатом, що ще раз заперечує гіпотезу про те, що студенти(-ки) з вищим рівнем культурного капіталу більш схильні бути вмотивованими продовжувати навчання після отримання ступеню бакалавра.

Отже, отримані результати свідчать, що прямого зв'язку між культурним капіталом та успішністю у навчанні практично немає. На основі теоретичних підходів, наведених у Розділі 1, було виокремлено два шляхи можливого пояснення відсутності цього зв'язку, які проте не є взаємовиключними.

По-перше, сам факт вступу до ЗВО може свідчити про наявність достатньо високого рівня культурного капіталу. Оскільки людям з занадто низьким рівнем культурного капіталу часто не вдається вступити до університету через нестачу культурних переваг або вони не вбачають цінності в вищій освіті або ж сприймають університетське середовище як таке, до якого вони не мають належати і навіть не намагаються до нього потрапити (Noble & Davies, 2009). Таким чином студентство є більш гомогенною групою ніж учні шкіл. Також наявність суб'єктивного аспекту в оцінці частоти та компетентності у використаному інструментарії могла викривити або зробити ще менш видимими наявні відмінності між студентами(-ками).

По-друге, підхід до вимірювання культурного капіталу у даній роботі базувався на визначенні, яке виходить з бінарної опозиції між легітимною культурою вищих класів та масовою культурою. Операціоналізація культурного капіталу базувалась на розумінні легітимної культури як класичного «високого» мистецтва (література, образотворче мистецтво, музика). Проте, існує можливість, що в українському суспільстві панівною та такою, що сприяє соціальному та культурному виключенню, є інша

конфігурація смаків, наприклад, тенденція до «культурної всеїдності» та переважна відмінність виключно у практиках споживання, а не власне смаках (Скокова, 2014; Holt, 1996; Peterson, 1996).

Отже, на основі репрезентативного опитування студентства НаУКМА ($N = 3454$, $n = 255$) було проведено перевірку гіпотез, сформульованих у розділі 1 за допомогою лінійного регресійного аналізу. Гіпотеза 1 (*Студенти з високим рівнем культурного капіталу в мають вищий рівень академічної успішності*) була частково підтверджена, оскільки зв'язок хоч і був статистично значущим, але виявився слабким (0,16) та коефіцієнт детермінації регресії склав лише 4% (у поєднанні з освітою батька у якості незалежної змінної). Гіпотезу 2 (*Студенти з низьким рівнем культурного капіталу частіше стикаються з упередженим ставленням у зі сторони викладачів*) було відкинуто, оскільки статистично значущого зв'язку не було знайдено. Гіпотезу 3 (*Студенти з високим рівнем культурного капіталу більш схильні бути вмотивованими продовжувати навчання після отримання ступеню бакалавра*) також було спростовано, оскільки було знайдено обернений зв'язок, проте він також виявився слабким (-0,167). Відсутність зв'язку могла бути спричинена особливостями студентської спільноти як більш культурно-гомогенної соціальної категорії ніж учні шкіл (через відсіювання індивідів з занадто низьким культурним капіталом на «вході» у систему вищої освіти) або наявністю в українському суспільстві відмінної від використаної у роботі конфігурації культурних смаків та практик, які являють собою культурний капітал.

ВИСНОВКИ

В результаті аналізу двох провідних теорій культурного капіталу, а саме теоретичного підходу П'єра Бурдьє та концепції «культурної всеїдності» Річарда Петерсона, поняття культурного капіталу в рамках дослідження визначено як «залученість до поширеної, легітимної культури, яка складається з культурних сигналів вищого статусу (уподобань, паттернів сприйняття та поведінки і товарів), які використовуються для прямого або непрямого соціального або культурного виключення».

У процесі огляду сучасних досліджень культурного капіталу у сфері освіти було визначено, що культурний капітал учнів є чинником успішності їхнього навчання, ставлення до них з боку викладачів та їх мотивації до навчання. Також було визначено механізми виключення (та самовиключення) студентів з системи вищої освіти. Власне їх було покладено в основу гіпотез для подальшого емпіричного дослідження.

В процесі операціоналізації, для вимірювання культурного капіталу було визначено такі індикатори як:

- Суб'єктивна оцінка частоти читання, занять образотворчим мистецтвом та занять музикою у дитинстві;
- Суб'єктивна оцінка частоти відвідування театрів, художніх галерей та виставок і музичних заходів(концертів, філармоній);
- Суб'єктивна оцінка компетентності в літературі, образотворчому мистецтві, музиці.

Аналіз даних репрезентативного опитування студентства НаУКМА, зокрема методами регресійного аналізу виявив слабкий зв'язок рівня культурного капіталу та рівня успішності у навчанні, з упередженим ставленням з боку викладачів зв'язку не виявилось, а з рівнем мотивації до продовження навчання було помічено слабкий зворотній зв'язок. Тому, для

підтвердження гіпотез не було знайдено достатніх доказів. Є два пояснення відсутності зв'язку. По-перше, ексклюзія та «відсіювання» індивідів з низьким рівнем культурного капіталу відбувається ще на стадії вступу до закладів вищої освіти і тому цей ефект не проявляється власне під час навчання. По-друге, цілком можливо, що в українському суспільстві конфігурація смаків яка являє собою конструкт культурного капіталу є відмінною від тої, на якій базувалась його операціоналізація в дослідженні, що власне може бути темою для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Большаков, Н. В. (2013). Измерение культурного капитала: от теории к практике. *Мониторинг Общественного Мнения: Экономические и Социальные Перемены*, 6. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/izmerenie-kulturnogo-kapitala-ot-teorii-k-praktike>
- Паніна, Н. В. (2007). *Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій* (2nd ed.). Київ
- Паніотто, В., & Харченко, Н. (2017). *Методи опитування*. Київ.
- Скокова, Л. Г. (2014). Современные исследования культурных практик в контексте социальной и культурной стратификации. *Социологический Альманах*, (5), 232–243. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennyye-issledovaniya-kulturnyh-praktik-v-kontekste-sotsialnoy-i-kulturnoy-stratifikatsii>
- Соколов М. М., Сафонова М. А., & Чернецкая Г. А. (2017). Культурный капитал, пространство вкусов и статусные границы среди российских студентов. *Мир России. Социология. Этнология*, 26 (1), 152-179. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-kapital-prostranstvo-vkusov-i-statusnye-granitsy-sredi-rossiyskih-studentov>
- Bourdieu, P. (1977). *Cultural reproduction and social reproduction*. Jerome Karabel and A. H. Halsey (eds.), *Power and Ideology in Education*. New York: Oxford.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Westport, CT: Greenwood.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1979). *The inheritors: French students and their relation to culture*. Chicago: The University of Chicago Press.

- De Graaf, N. D., De Graaf, P. M. & Kraaykamp, G. (2000) Parental educational capital and educational attainment in the Netherlands: a refinement of the cultural capital perspective, *Sociology of Education*, 73, 92–111.
- Dimaggio, P. (1982). Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students. *American Sociological Review*, 47(2), 189. doi: 10.2307/2094962
- Holt, D. (1998). Does Cultural Capital Structure American Consumption? *Journal of Consumer Research*, 25(1), 1-25. doi:10.1086/209523
- Lamb, S. (1989) Cultural consumption and the educational plans of Australian secondary school students, *Sociology of Education*, 62, 95–108. doi: 10.2307/2112842
- Lamont, M., & A. Lareau. (1988). Cultural capital: Allusions, gaps and glissandos in recent theoretical development. *Sociological Theory* 6: 153–68. doi: 10.2307/202113
- Mullen, A., Goyette, K., & Soares, J. (2003). Who Goes to Graduate School? Social and Academic Correlates of Educational Continuation after College. *Sociology of Education*, 76(2), 143-169. doi: 10.2307/3090274
- Noble, J., & Davies, P. (2009). Cultural capital as an explanation of variation in participation in higher education. *British Journal of Sociology of Education*, 30(5), 591–605. doi: 10.1080/01425690903101098
- Peterson, R. A., & Kern, R. M. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, 61(5), 900. doi: 10.2307/2096460
- Sullivan, A. (2001) Cultural capital and educational attainment, *Sociology*, 35, 893–912 doi: 10.1177/ 0038038501035004006
- Vryonides, M. (2007). Social and cultural capital in educational research: issues of operationalisation and measurement. *British Educational Research Journal*, 33(6), 867–885. doi: 10.1080/01411920701657009
- Hu, A., & Wu, X. (2019). Science or liberal arts? cultural capital and college major choice in china. *British Journal of Sociology*, 70(1), 190-213. doi: 10.1111/1468-4446.12342

Додаток А

Анкета дослідження

Привіт, я навчаюсь на 3 курсі соціології та в рамках курсової роботи проводжу це опитування про успішність у навчанні та культурні практики. Прошу тебе виділити декілька хвилин і відповісти на питання анкети. Опитування є повністю конфіденційним та отримані дані будуть оприлюднені тільки в узагальненому вигляді після їх аналізу в рамках курсової роботи. Дякую заздалегідь!

БЛОК 1. Навчання

A1. Як ви оцінюєте свою успішність у навчанні?

зовсім незадовільно - 1 2 3 4 5 6 7 - відмінно

Наскільки ви погоджуєтесь з наступними твердженнями?

A2. Вам легко дається навчання

Зовсім не погоджуюсь - 1 2 3 4 5 6 7 – повністю погоджуюсь

A3. Ви часто відчуваєте несправедливе, упереджене ставлення з боку викладачів

Зовсім не погоджуюсь - 1 2 3 4 5 6 7 – повністю погоджуюсь

A4. Ви плануєте продовжувати навчання після закінчення бакалаврату

Зовсім не погоджуюсь - 1 2 3 4 5 6 7 – повністю погоджуюсь

БЛОК 2. Культурні практики та компетентність

Як часто в дитинстві ви...

B1. Відвідували театр?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

B2. Відвідували художні галереї/виставки?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

В3. Відвідували музичні заходи (концерти, філармонію і т.п.)?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

В4. Читали книги?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

В5. Займались образотворчим мистецтвом?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

В6. Займались музикою (грали на музичних інструментах, танцювали, співали)?

Дуже рідко - 1 2 3 4 5 6 7 – дуже часто

Наскільки ви знаєтесь на... (1 – мінімально, 7 – максимально)

В7. Літературі?

1 2 3 4 5 6 7

В8. Образотворчому мистецтві?

1 2 3 4 5 6 7

В9. Музиці?

1 2 3 4 5 6 7

БЛОК 3. Соціально-демографічний

С1. Ваша спеціальність?

- ФГН
- ФСНСТ
- ФІ
- ФЕН
- ФПВН
- ФПрН

С2. Рік навчання?

- 1
- 2
- 3
- 4

С3. Ваш рейтинговий бал за останній семестр? (необов'язкове)

С4. Стать

- Чоловіча
- Жіноча

С5. Рівень освіти вашого батька? (необов'язкове)

- Початкова
- Неповна середня (9 класів)
- Повна середня
- Професійно-технічна
- Середня спеціальна (технікум тощо)
- Неповна вища
- Повна вища

С6. Рівень освіти вашої матері? (необов'язкове)

- Початкова
- Неповна середня (9 класів)
- Повна середня
- Професійно-технічна
- Середня спеціальна (технікум тощо)
- Неповна вища
- Повна вища

Дякую за виділений час та участь у дослідженні!